

da, mazhar, arzuhal, arz gibi evrakın üst, yan veya alt taraflarında o işle ilgili olarak daha önce yapılmış muameleleri, bir kaydı, bir şerhi, görgüyü, idarî, hukukî, malî bir durumu ihtiva eden açıklayıcı ve tamamlayıcı yazıya bu ad verilir.

Gerek Dîvân-ı Hümâyün gerekse maliye kalemlerinde bir meselenin evliliyatı, geçmişteki muameleleri, şartları, verilmiş fermanı varsa ve buna ihtiyaç duyuluyorsa ilgili kalem defterlerinden "derkenar ettirilme" gerekirdi. Bunun için evrakın kenarına "mahallinden derkenar oluna", "kaydı kaleminden derkenar", "başmuhasebeden derkenar", "maliyeden verilen ferman derkenar oluna", "Cizye Kalemi'nden şurûtu derkenar oluna", "Haslar Kalemi'nden derkenar" gibi ifadeler yazılırdı. İlgili kalemden çıkarılan derkenar, genellikle belgenin sağ üst köşesine daha ince bir yazıyla yazılır, çok defa istenen sûret aynen kaydedilirdi. Bu derkenar, yapılacak yeni muamele için hukukî, idarî veya malî açıdan esas alınırdı. Bu şekilde kayıtlarla olayların bir belge üzerinden bazan on bazan yirmi yıl öncesine kadar takibi mümkün olurdu. XIX. yüzyılda arzuhalin üzerine devlet dairelerinde yazılarak verilen resmî cevaba da derkenar denirdi. Öte yandan XIX. yüzyılda sadâret yazışmalarında verilen bir emri veya alınan bir kararı tamamlayıcı mahiyette olmak üzere ayrı bir kâğıda yazılan yazı da "kenar" olarak adlandırılmıştır. Bu tür ek yazıların yazıldığı kâğıdın üstünde "kenar" ibaresi yer alırdı.

Ayrıca çeşitli tarihî, edebî ve dinî kitaplarda unutulmuş veya izahına ihtiyaç duyulan ibareler asıl metnin yan tarafına yazılır ve bu da genellikle derkenar ifadesiyle belirtilirdi. Sayfa kenarındaki bu ifadeler bazan uzar, yan, arka ve ön sayfalara da geçebilirdi. Genellikle müellif nüshalarının tesbitinde bu gibi kenar notları belirleyici olmaktadır. Müellif, eserinin ilk müsveddesi üzerindeki çalışmalarında tamamlayıcı hususlar veya eksik gördüğü kısımlarla ilgili notları derkenar şeklinde çıkarır, daha sonra istinsah edildiğinde veya beyaza çekildiğinde derkenar notları metin içerisine alınırdı. Bu çalışmalar müellifin ikinci, üçüncü telif safhalarını yansıması bakımından mühimdir (meselâ bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1914; Bekir Kütükoğlu, *Kâtib Çelebi Fezlekesinin Kaynakları*, İstanbul 1974, s. 13-14; Asprouch Velkov, "Les notes complémentaires dans les documents financiers ottomans", *Turcica*, XI, Paris 1979, s. 37-77; Pakalın, I, 427; Mithat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 75.

ATILLA ÇETİN

DERMENGHEM, Emile

(1892-1971)

Fransız şarkiyatçısı.

Hz. Peygamber'in hayatını yazan Batılı ilim adamlarının en iyi niyetlilerinden biri olarak kabul edilir. Uzun müddet Kuzey Afrika'da bulunmuş, bir süre de Cezayir Kütüphanesi'nin müdürlüğünü yapmıştır.

Eserleri. Dermenghem'in önemli eserlerinden bazıları şunlardır: 1. *La Vie de Mahomet* (Paris 1929, 1950, 1979). En tanınmış eseridir. Arap âleminde, Muhammed Hüseyin Heykel'in *es-Siyâse* gazetesinin ilâvelerindeki tenkit ve yorumlarından sonra dikkatleri çeken kitap, Reşat Nuri Güntekin tarafından *Muhammed'in Hayatı* ismiyle Türkçe'ye (İstanbul 1935), Âdil Zuaytir tarafından *Hayâtü Muhammed* adıyla Arapça'ya (Kahire 1945, 1949) çevrilmiştir. Erken devir İslâmî rivayetlerin yanında en son araştırmalardan da faydalanarak eserini yazdığını belirten Dermenghem, İslâmiyet ve Hıristiyanlığı ele aldığı IX. bölümde her iki din arasında Âdem, İbîs, geçmiş peygamberler, melekler, mesîh, deccâl, dirilme, âhiret, hesap, ceza ve mükâfat gibi konularda yakın benzerlikler bulunduğu dikkat çekerek İslâm'ın Hıristiyanlık'tan alınmış olduğunu iddia etmiş, insaf sahibi şarkiyatçılardan biri sayılmakla birlikte o da birçok Batılı müellifin saplandığı hataya düşmüştür. Hz. Peygamber'in, çevresinde bulunan hıristiyanlarla görüşüğünü, onların fikir ve bilgilerinden faydalandığını ileri süren yazar, İslâmiyet'teki Allah kavramı ve akidesinin muhtemelen Suriye yahut Mekte hıristiyanlarından alındığını söylemekte, her fırsatta Hıristiyanlığın İslâm'dan üstün olduğunu ve çeşitli yönlerden onu etkilediğini ispatlamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan İslâmiyet'in, Hz. İsâ'nın çarmıha gerilmediği yolundaki görüşünü de (bk. en-Nisâ 4/157) Hıristiyanlığa uymadığı için hoş karşılamamakta ve konu ile ilgili âyetlerin eksik olabileceği

ihhtimalini dahi söz konusu etmekten çekinmemektedir. 2. *Vies des saints musulmans* (Paris 1942, 1981). Müslüman vefilerinin biyografileriyle ilgili olan kitapta İbrâhim b. Edhem, Fudayl b. İyâz, Bişr el-Hâfî, Serî es-Sakatî, Yahyâ b. Muâz er-Râzî, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebû Bekir Şiblî gibi şahsiyetlerin yanı sıra daha sonraki devirlerde Kuzey Afrika'da yetişen Sidî Ebû Medyen, Sidî Ebû'l-Abbas ve Hirrâfî gibi vefilerin hayatından bahsedilmektedir. 3. *Mahomet et la tradition islamique* (Paris 1955, 1975). Hz. Peygamber'in hayatı, faaliyetleri, İslâm geleneği, savaşlar, fetihler, ibadetler ve mezhepler gibi konuların işlendiği eser J. M. Watt tarafından *Muhammad and the Islamic Tradition* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir (New York - London 1958). 4. *Contes fassis, Nouveaux contes fassis* (Paris 1926, 1928, 1983). Muhammed el-Fâsî ile birlikte yazdığı bu kitaplarda Fas'ta yaygın olan hikâyeler konu edilmektedir. 5. *Le Culte des saints dans l'Islam Maghreb* (Paris 1954, 1982). Kuzey Afrika'da müslüman vefilere gösterilen saygı anlatılmaktadır. 6. *Contes kabyles* (Paris 1945). Fas'ta Kabiliye bölgesine ait hikâyeleri ihtiva eder. 7. *Les Plus beaux textes arabes* (Paris 1951, 1980; eserlerinin geniş bir listesi için bk. Akîkî, I, 297-298).

BİBLİYOGRAFYA :

Stoddard, *Hâzîrû'l-'âlemi'l-İslâmî*, I, 43-104; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikün*, Kahire 1964, I, 297-298; Muhammed Abdülfettâh Uleyyân, *Aḍvâ' ale'l-istişrâk*, Küveyt 1400/1980, s. 102-112; "Dermenghem, Emile", *Le Grand Robert des noms propres*, Paris 1987, II, 869-870.

MUSTAFA ÖZ

DERNE

(دنة)

Libya'nın kuzeydoğusunda Akdeniz kıyısında şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Berka bölgesinde Bingazi'den sonra ikinci önemli yerleşim merkezi olup Cebeliahdar'ın doğu yamaçlarında, Vâdî nehrinin etrafında ve bu su kaynağı sayesinde limon, portakal, muz, nar, hurma ağaçları ve çeşitli sebzelerin bolca yetiştirildiği aynı adlı verimli ovada yer alır. İlkçağ'larda Darnis adıyla bir Grek kolonisi olarak kurulan şehir Ptolemaioslar devrinde gelişti ve milâttan önce 96'da Romalılar'ın eline geçti. Bizanslılar zamanında ise piskoposluk merkezi haline geldi.